

## Konferensrapport

Jenny Butler  
Lund



Vilnius Old Town

# Memory – Shaping connections in the Arts Therapies

## 16:e ECARTE konferensen 14-17 september 2022 i Vilnius i Litauen

I september reste jag till Vilnius för att delta i ECARTE:s konferens "Memory – Shaping connections in the Arts Therapies". Jag valt att använda den engelska benämningen "art therapy" i denna konferensrapport eftersom den omfattar flera modaliteter, det vill säga bild-, dans-, drama- och musikterapi.

European Consortium for Arts Therapies Education (ECARTE) håller en "nomadiserande" konferens som vartannat år genomförs vid ett av de europeiska universitet som är medlemmar i organisationen. ECARTE bildades 1991 och drivs av 15 europeiska universitet som erbjuder bild-, dans-, drama- eller musikterapiutbildning på akademisk nivå. Konferensteman präglas av ett lyssnande till stadens "själ", historia och konstnärliga traditioner med kopplingar till den stad i Europa som står för värdskapet. Deltagare brukar komma både från europeiska länder och andra delar av världen.

Konferensen i Vilnius 2022 hade skjutits upp ett år på grund av pandemin. Till följd av Rysslands invasion av Ukraina var det färre deltagare från andra kontinenter och även färre från europeiska länder än tidigare år.

Sverige var tidigare representerat vid ECARTE av Umeå universitet med masterprogrammet i bildterapi fram till dess att programmet lades ner för några år sedan. Tidigare fanns även en koppling till Danshögskolan och det dåvarande dansterapi-programmet.

Konferensens tema i år var ”Memory – Shaping Connections in the Arts Therapies” och berörde begreppet minne ur olika perspektiv på personlig och kollektiv nivå.

I konferensinbjudan beskrivs minne bland annat som ”A kind of storehouse for the soul” med referens till Plato som betraktade minnet som ett ”återkallande av ärvd kunskap”. En annan aspekt som nämns är att konsten kan bära minnen i symbolisk eller estetisk form, bortom verbala berättelser: ”Memories are sometimes written, but they are also carried; in smiles, traumas, paintings and musical notes” (<https://www.ecarte.info/conference-theme>). Freud’s begrepp *afterwardness* (*Nachträglichkeit*) lyfts fram i presentationen av konferens temat för att belysa symtom som till exempel dissociation till följd av generationstrauman. Ytterligare perspektiv på minne utgörs av aktuell forskning där ’arts therapies’ och minnesprocesser belyses ur neurologiska, neurobiologiska och neurovetenskapliga perspektiv.

## Vilnius

Valet av begreppet minne som tema hade med platsen att göra, det vill säga Vilnius och dess rika och samtidigt dramatiska och traumatiska historia. Vilnius universitet, som stod för värdskapet för konferensen, grundades 1575 och är ett av de äldsta akademiska lärosätena i Öst- och Mellanuropa. Under århundraden har Litauen styrts av Polen, Tyskland, Ryssland och forna Sovjet och under perioder har olika makthavare stängt universitetet i Vilnius. UNESCO har tagit upp Vilnius på sin världsarvslista och i Gamla stan i Vilnius präglas arkitekturen av barock, gotik och renässans.

Innan andra världskriget fanns den största judiska diasporan i världen i Litauen med ca 200 000 judiska invånare. Då fanns det mer än 110 synagogor i Vilnius som kallades ”lilla Jerusalem”. Under förintelsen mördades 90 % av Litauens judiska befolkning.

Under åren 1940–1991 var Litauen en Sovjetrepublik, Litauiska SSR. Över 100 000 litauer deporterades till Sibirien mellan 1940 och 1952 samtidigt som de sovjetiska myndigheterna organiserade en slavisk/rysk invandring till Litauen.

I Vilnius med omnejd finns museer och minnesmärken till minnet av förintelsen och även om ju-

diskt liv i Vilnius och Litauen innan andra världskriget liksom museer till minnet av deporterade litauer och motståndet mot Sovjetmakten.

Vi deltagare hälsades välkomna av rektorn för Vilnius universitet som tillsammans med kollegor från Konst-, Musik-, Dans- och Teater-akademierna och akademien för Hälsovetenskap (medicin- och veterinär-utbildningarna) presenterade pågående utbildningar och forskning. *The arts therapies* etablerades som disciplin i Litauen efter 1991 när landet blev självständigt efter Sovjetunionens fall. Det är intressant att notera att startpunkten för utvecklingen av *the arts therapies* som disciplin i Litauen var vid den medicinska fakulteten. Masterprogrammet ”Art Therapy” leds av medicinska fakulteten i samarbete med Konstakademierna. *Art therapies* ses som viktiga behandlingsmetoder inom barn- ungdoms- och vuxenpsykiatri och även när det gäller andra sjukdomar.

## Inledning

Richars Hougham, dramaterapeut från England och ECARTE:s ordförande öppnade konferensen genom att bland annat ställa frågor som rör hur och om minnen är relevanta när vi står inför stora lokala, nationella och globala utmaningar och vilket inflytande konsten har när det gäller kollektiva minnen och minnesprocesser. En utgångspunkt var att vi som människor kan utveckla förmågan att välja hur vi ska förhålla oss till våra och andras minnen och att det har avgörande betydelse för förståelsen för vilken roll *the arts therapies* kan spela i världen av idag. Hougham menade att för att utveckla vårt förhållande till nuet, behöver vi se tillbaka och hur vi, var och en, upplever och betraktar det förgångna är centralt för kliniskt bild-, drama-, musik-, och dansterapeutiskt arbete och för forskning inom områdena.

## Peace Day

Genom samarbete mellan professionella artister, *art therapy*-studenter och artister med funktionsvariationer framfördes ”Peace Day – Live, Sound and Action Painting Performance” under konferensens första kväll. Detta bland annat med anledning av den då stundande Internationella fredsdagen den

21 september, instiftad av FN för att påminna alla länder om behovet av försoning och slut på fientligheter, och med referens till påven Benedict XVI ord "(...) if you want to protect peace, protect creation". Föreställningen baserades på texter skrivna av litauiska och ukrainska poeter med funktionsvariationer som en påminnelse om att "all wars increase disability and draws attention to one of the most vulnerable groups – the disabled".

### To be and not to be

Nisha Sajnani, keynote speaker föreläste under rubriken "To be and not to be: Memory, Care, and the Contradictory Imagination". Sajnani leder dramaterapiutbildningen vid New York University. Hon är verksam vid The Theatre & Health Lab vid samma institution och är chefredaktör för Drama Therapy Review, the journal of the North American Drama Therapy Association.

I sin föreläsning tog Sajnani avstamp från frågor som: Är vi den vi minns ifall allt vi minns är en produkt av vår fantasi, vårt skapande? Eller är vi det vi glömmet? Hennes resonemang rörde sig kring synen på minnesprocesser som plastiska och att vi i nuet (re-)konstruerar det vi upplevde då. Att minnas är både att lagra information och återkalla information som lagrats. Sajnani beskrev minnet, eller att minnas som en sensorisk, ikonisk och haptisk process (*haptisk* kommer enligt wikipedia från grekiskan och betyder vidröra) där minnena är färgade av bilder, ljud, smaker och dofter. Till minnena adderas berättelser för att skapa mening. Berättelserna i sin tur är neurofysiologiskt, socialt och teknologiskt kodade, processade genom dagliga rutiner, vanor och ritualer och på kollektiv nivå framförda genom konstnärlig verksamhet, via kulturella föremål och uttryck och genom arkitektur. Minnen, både personliga och kollektiva, skänker kontinuitet, en känsla för plats och identitet.

På en kollektiv nivå och även på en personlig nivå, kan minnesprocesser påverkas av samhällsklimat, politisk inriktning och av psykologiska och sociala processer. Sajnani talade om hur förvaltningsdet av minnen å ena kan innebära diskriminering av aspekter, delvis eller totalt förnekande och tystande och å andra sidan belysande och upplysande. Att tappa minnet leder till förlust både för den som glömt och för den som tar hand om den som

glömmet. Minnena är inte längre tillgängliga för någondera part.

Sajnani utvecklade sina tankar om *memory care* och om hur *art therapy* kan spela en viktig roll för den som behöver utveckla sin kapacitet att härbärga motstridiga minnen och tolerera flera olika sanningar.

Ett av flera exempel som Sajnani nämnde är de baltiska staternas förhållande till monument från Sovjettiden, till exempel över numera döda ledare som Lenin. Det fanns i Litauen ett förslag att både dölja och bevara en specifik staty av Lenin genom att låta mossa växa över den: "Moss covers up the glorification of ideology but still preserve history". Statyn i fråga bevarades dock inte. Den, liksom flera andra statyer, var av järn och smältes ned. Järnet såldes och förtjänsten skänktes till Ukraina.

Sajnani refererade till WHO som lyfter fram kulturens betydelse för hälsa när hon utvecklade sina tankar om konstens kapacitet att just bära motstridigheter, utveckla symboler och metaforer där helt olika minnen kan mötas och transformeras. Sajnani menade att framför allt de konstnärliga terapierna kan erbjuda de trygga rum som behövs för att sårbarhet, saknad och sorg ska våga sig fram och komma till uttryck och ge näring åt fröer till symbolisering.

Det enorma sportpalatset i Vilnius som byggdes under sovjettiden och är ett exempel på brutalistisk arkitektur från den tiden. Litauiska kollegor berättade att trots att det gått mer än tjugo år sedan befrielsen 1991 har man ännu inte kunnat enas om vad man ska göra med byggnaden som långsamt förfaller medan ogräset växer.

### Therapy in community crisis

Ephrat Huss föreläste under rubriken "Towards a theoretical and methodological model for art therapy in community crisis".

Ephrat Huss har arbetat som bildterapeut i över 20 år, bland annat med grupper av judiska och arabiska barn och ungdomar. Hon undervisar i bildterapi på masternivå för på motsvarande socionomiutbildningen vid Ben-Gurion University of the Negev i Israel. I sitt avhandlingsarbete undersökte Huss möjligheten för beduinkvinnor att stärka sin självkänsla och sitt handlingsutrymme med hjälp av bildterapeutiska metoder.

Huss beskrev sina erfarenheter av att arbeta bildterapeutiskt med judisk-arbiska barn- och ungdomsgrupper i Israel under och efter pandemin. Hon resonerade kring följderna av att pandemin försatt både hennes själv som bildterapeut och hennes unga klienter i ”samma båt”, det vill säga det okända territorium som pandemin inneburit i form en långvarig samhällskris med oklar utgång. För Huss del har erfarenheterna av att dela verklighet med klienter till följd av pandemin, framtingat frågor kring den egna professionaliteten: Hur bibehålla professionella gränser när man som terapeut vid samma tidpunkt påverkas av samma stressfaktorer som klienterna, till exempel social distansering, isolering, brist på struktur, oro för anhöriga och förluster?

För Huss har intresset för att utveckla ett mer holistiskt perspektiv på socialt behandlingsarbete och psykoterapi där klienternas uppfattas som experter vuxit fram och där terapeutens uppgift kan vara att tillhandahålla ett tryggt rum för gemensam kunskapsutveckling. Här framhöll Huss kreativitet i form av konstnärliga uttrycksätt och till exempel bildterapi som en metod som kan bära både det förgångna, nuet och framtiden i en och samma bild. Huss menade att i *art therapy* som disciplin kan olika terapeutiska perspektiv och teorier mötas vilket kan gynna utveckling av förhållningssätt för socialarbetare och psykoterapeuter i samhälleliga krissituationer till följd av pandemi eller krig.

### Parent-Child Art Psychotherapy

Dafna Regev och Amalia Sali höll i en workshop under rubriken ”Parent-Child Art Psychotherapy. The Creative Space that Connects the Parent and the Child”.

Dafna Regev undervisar vid The School of Creative Arts Therapies och är medlem vid forskningsinstitutet Emili Sagol Creative Arts Therapies Research Center vid Haifa universitet i Israel. Hon är även verksam som privatpraktiserande barnpsykoterapeut.

Amalia Sali är bildterapeut och undervisar vid The School of Creative Arts Therapies vid universitetet i Haifa. Hon är även verksam som privatpraktiserande barnpsykoterapeut.

Den modell för behandling av problem i barn-föräldrelationer som presenterades i workshop-

format har sina rötter i mentaliseringsteori och i psykoanalytisk-relationell tradition. Det terapeutiska målet med den bildterapeutiska behandlingsmetoden är att uppmuntra till förändring av samspelelementer baserade på inre representationer och att därigenom förändra själva representationerna. Barn och förälder inbjuds att uttrycka sig spontant genom bildskapande och att med hjälp av specifika instruktioner ta hjälp av sin fantasi och icke-verbal symbolik för att kunna ge uttryck för känslor, omedveten rädsla, önsningar, fantasier och minnen. Med hjälp av tillbakablickande på bildskapandet och genom betraktande och samtal kring bilderna uppmuntras meningsfulla mentaliserande processer.

### A visual autoethnography

Vera Heller presenterade ett pågående forskningsprojekt under rubriken ”A visual autoethnography: mapping memory through art and reflexivity”.

Heller leder bildterapiutbildningen vid University of Quebec in Abitibi-Témiscamingue i Kanada och är verksam som bildterapeut och konstnär. Hon har deltagit i utställningar i Kanada, USA och Schweiz. Heller disputerade i *expressive therapies* vid Lesley University i USA 2007 och undervisar i Tokyo och Bangkok inom ramen för the Canadian International Institute of Art Therapy. Heller faciliterade under många år workshops i Kanada, Mexiko, Kuba och Brasilien och hennes erfarenheter har gett näring åt hennes intresse för frågor som rör migration och kultur. Vera Hellers forskning tar avstamp ur existentiella och arketyppiska perspektiv när hon undersöker utmaningar till följd av frivillig eller ofrivillig migration, sorg och individuation och värdet av kreativa processer i dessa sammanhang.

Heller beskrev den autoetnografiska forskningsmetod som hon arbetar utifrån och som kopplar samman levd erfarenhet med kulturell kontext i syfte att utvinna kunskap om den kreativa processen genom personliga erfarenheter, undersökning med hjälp av konstnärliga metoder och reflexivitet.

Projektet består av två delar och i den första delen undersöker Heller sina erfarenheter av att växa upp i Rumänien under kalla kriget genom olika former av bildskapande. Hon inspireras av konstnärer som Louise Bourgeois, Antoni Tàpies, An-

selm Kiefer och Miguel Barcelo som alla fyra integrerar personliga erfarenheter, social medvetenhet och reflexivitet.

Det reflexiva perspektivet har gjort Heller uppmärksam på den läkande kraften som uthålligt kreativt arbete väcker till liv och därmed det bidrag som djupare förståelse för den konstnärliga processen har för att förstå bildterapeutiska processer. Heller refererar till Dreifuss-Kattan (2016) som framhåller att genom intensivt, ihållande kreativt arbete med ett specifikt fokus, kan bildskaparen närma sig upplevelser bortom tid och rum och därmed en möjlighet att transformera traumatiska minnen till ett *permanent memorial* som blir till en brygga mellan den inre och yttre världen.

Den andra delen av projektet genomförs vid the Montreal Museum of Fine Arts där en grupp immigranter, som också är inkluderade i projektet som ”med-forskare”, erbjuds att fördjupa sig i sina egna migranterfarenheter genom autoetnografiska visuella berättelser. Projektet avslutas med en kollektiv autoetnografisk visuell berättelse om deltagarnas erfarenheter av migration i en globaliserad värld.

### Remebering and Reconstructing

Caroline Beaugard, lärare vid bildterapiutbildningen vid University of Quebec in Abitibi-Témiscamingue i Kanada, presenterade ett pågående forskningsprojekt under rubriken ”Remebering and Reconstructing the Home Country in the Host Country: illustrations from school-based creative expression workshops with immigrant and refugee children in Canada”.

För nyanlända flykting- och invandrarbarn kan utrymmet för att bearbeta och förena minnen från hemlandet med livet i det nya landet vara litet eller nästan obefintligt om anpassningsprocessen till en ny kultur och ett nytt språk av olika skäl tar överhanden. Sedan 2020 har pandemin ytterligare komplicerat situationen.

Beaugard har utgått ifrån barns behov av att uttrycka rädslor, önskningar och drömmar kopplade till minnen av hemlandet för att något mildra de utmaningar som migrationsprocessen för med sig när hon tillsammans med kollegor utvecklat programmen: ”The Sand Play and the Art & Storytelling creative expression programs” som används i

skolan under ledning av bildpsykoterapeuter i samarbete med klasslärare.

Utmärkande för programmen är möjligheten för barn att uttrycka sig fritt kring begreppen ”här och där” respektive ”nu och då” inom ramarna för en bestämd struktur. Syftet är att ge barnen möjlighet till identitets- och meningsskapande ”arbete” genom lek, bildskapande och berättande för att underlätta den transformationsprocess de befinner sig i på tröskeln mellan två eller flera kulturer och språk. Beaugard framhöll här vikten av att skapa rum för barnen att uttrycka ambivalens vilket hon menar hänger samman med möjlighet till upplevelser av försoning.

Programmen har ett rituellt upplägg:

För barn i åldersgruppen 6–11 år inleds varje workshop med en sång, följt av att barnen, som sitter i cirkel, berättar om hur de har det just nu. Därefter arbetar barnen med figurer i sandlåda utifrån ett minne från hemlandet, resan/flykten och/eller livet i det nya landet, det vill säga ”här och där” respektive ”nu och då”. Barnen berättar i tur och ordning om sina skapelser medan alla lyssnar. Workshopen avslutas med en sång.

För barn i åldersgruppen 10–12 år inleds workshopen med en lek eller ett spel följt av rörelse till musik. Därefter berättar barnen i tur och ordning om ett minne från hemlandet, resan/flykten och/eller livet i det nya landet, det vill säga ”här och där” respektive ”nu och då” följt av fritt bildskapande. Workshopen avslutas med en kort bildgenomgång, där alla tar del av varandras bilder.

### Are Memories Forever?

Noah Hass-Cohen ”Are Memories Forever? Memory Reconsolidation, and Expressive Arts Psychotherapy”

Hass-Cohen undervisar i par- och familjeterapi vid Alliant International University in Los Angeles. Hon forskar inom området relationell neurovetenskap och *art therapy* och har publicerat en rad artiklar. Hon har medverkat i två böcker, *Art Therapy and Clinical Neuroscience* och *Art Therapy and the Neuroscience of Relationships, Creativity and Resiliency*. Hass-Cohen arbetar med individer och familjer främst med smärtproblematik, sorg och trauma.

I sin föreläsning ställde sig Hass-Cohen frågan om ifall autobiografiska minnen förändras varje

gång vi återberättar dem eller till och med bara genom att återkalla dem till minnet för oss själva och hur denna process i så fall både kan underlätta terapeutiska processer och bidra till utveckling av psykoterapeutisk praxis. En annan fråga var hur vetenskapen om autobiografiska minnens plasticitet kan bidra till teoriutveckling inom *expressive arts therapies* och även utveckling av praxis.

Hass-Cohen beskrev hur rekonsolidering av minnen (*memory reconsolidation*) sker vid återkallande av minnena genom att minnena förstärks, modifieras eller kontextualiseras när de placeras i ett nytt sammanhang. När detta sker genomgår proteinerna som binder långtidsminnena en destabiliseringsprocess. Just under destabiliseringsprocessen är minnena ”öppna” för ny information vilket innebär, att under goda förhållanden, är uppdatering av minnena möjlig. Hass-Cohen menade att en trygg terapeutisk relation kan utgöra just det förhållande som gör uppdatering av exempelvis traumatiska minnen möjlig och MR kan då leda till bestående förändringar. Konstnärliga terapier, som till en del rör sig på ickeverbal nivå kan här bidra till förändringsprocessen. Hass-Cohen jämförde läkningsprocessen med det ”icke-perfekta” som utmärker den japanska metoden ”Kintsugi” eller *the golden repair* varmed man lagar trasigt lergods och porslin med guld och därmed omvandlas föremålet till något unikt och vackert.

**Jenny Butler**, leg psykoterapeut, aukt bildterapeut, socionom och fil mag i socialt arbete.  
Ateljé Mellanrummet Lund/Österlen

## Referenser

<https://www.ecarte.info/conference>